

**TC.
GIDA TARIM VE HAYVANCILIK BAKANLIĞI**

GAP ULUSLARARASI TARIMSAL ARAŞTIRMA VE EĞİTİM MERKEZİ

Tarımsal Ekonomi ve Politika Araştırmaları Bölüm Başkanlığı

GAPUTAEM GÜNCEL

Baklagil Raporu / Nüsha 3

ARALIK 2013 - YIL:1 SAYI:1 / ISSN :2148-1962.

DÜNYA KURU BAKLAGİL PİYASASI

Son 50 yıllık dünya üretimine bakıldığında, mercimek üretiminin % 377 oranında artarak 11,3 milyon ton, nohut üretiminin % 56 oranında artarak 4,5 milyon ton ve kuru fasulye üretiminin de % 97 oranında artarak 23,2 milyon tona çıktığı görülür. Bu artışlar da yaşanan teknolojik gelişmeler başta olmak üzere makineli hasadın yaygınlaşması ve hastalıklara dayanıklı çeşitlerin ıslah edilmesi ve kullanımı etkin rol oynamıştır. 2007 yılında yaşanan kuraklık ve mevsimsel şartların zorlu geçmesinden dolayı üretimlerde düşüş görülse de toparlanma çabuk olmuş ve 2009 yılında bir önceki yıla göre kuru fasulyede % 0,7, nohutta % 21,5 ve mercimekte % 38,2 oranında üretimde artışlar görülmüştür.

Son yıllarda biyoyakıt üretimi için gerekli hammadde olarak tahılların kullanılmaya başlamasıyla (mısır, şeker kamışı vb.) bu ürünlerin üretimine geçiş ile baklagil ekim alanları azalma göstermiş, bu azalma da üretime yansımıştır. 2010 yılında dünya nohut, mercimek ve kuru fasulye üretiminde son 50 yılın rekor düzeyine ulaşılmış ancak 2011 yılında başlayan üretimdeki düşüş 2012 yılına da yansımıştır.

Tablo 1. Dünya kuru baklagil bilgileri¹

	2008	2009	2010	2011	2012
Üretim (Ton)	32.401.850	35.478.663	39.092.748	39.077.370	38.979.181
Ekilen alan (Ha)	41.146.942	40.945.869	47.267.227	47.763.847	45.174.741
İhracat (Ton)	6.705.091	7.445.008	7.308.642	6.516.833	*
İthalat (Ton)	5.664.013	6.493.645	5.997.473	6.354.120	*

Kaynak: FAOSTAT, 2013.

¹ Mercimek ,nohut ve kuru fasulye verileri toplamıdır.

* 2012 yılı ticaret verileri henüz yayınlanmamıştır.

Dünya mercimek, nohut ve kuru fasulye ticaretine bakıldığında 2008 yılında 6,7 milyon ton olan mercimek, nohut ve kuru fasulye ihracatı 2009 yılında % 11 artışla 7,5 milyon tona çıkmıştır. Bu artışta özellikle nohut (% 28,3) ve mercimek (%32,9) ihracatındaki yükselme önemli rol oynamıştır. Ancak 2011 yılına gelindiğinde nohut (% -3,3) ve kuru fasulyedeki (% -23,5) azalma ithalatı ve yine nohut (% -2,3) ve kuru fasulyedeki (% -9,5) azalma ihracatı aşağı yöne çekmiştir. Böylece 2011 yılında ihracat 6,5 milyon ton iken ithalat 5,4 milyon ton olmuştur.

Tablo 2. Dünya kuru baklagil üretim miktarları

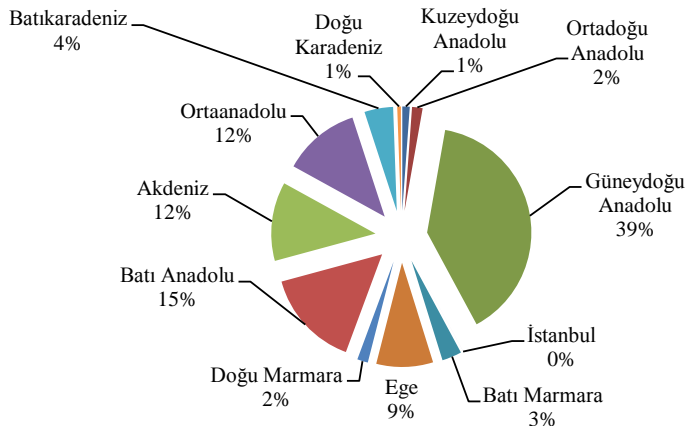
	2008	2009	2010	2011	2012
Nohut	8.599.928	10.450.847	11.001.840	11.609.723	11.327.455
Mercimek	2.830.485	3.912.641	4.771.457	4.406.052	4.511.850
Kuru Fasulye	20.971.437	21.115.175	23.319.451	23.061.595	23.139.876
Dünya Toplam	32.401.850	35.478.663	39.092.748	39.077.370	38.979.181

Kaynak: FAOSTAT, 2013.

Dünya baklagil üretiminde Dünya nohut üretimi 2008 yılında 8,6 milyon ton iken 2011 yılında son 50 yılın rekor düzeyine ulaşarak 11,6 milyon ton olmuştur. 2012 yılında yaşanan kuraklık nohut üretimini etkilemiş ve üretimi (% 2,4) az da olsa düşürerek 11,3 milyon tona geriletmiştir. Dünya mercimek üretimi 2010 yılında son 50 yılın rekor düzeyine ulaşmış ve 4,8 milyon ton düzeyine çıkmıştır. Dünya kuru fasulye üretiminin de 2010 yılında rekor düzeyde seviyeye ulaşılmış ve 23,3 milyon ton olmuştur.

TÜRKİYE KURU BAKLAGİL PİYASASI

Grafik 1. Türkiye Kuru Baklagil Alanları (%)

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim Veri Tabanı, 2013.

Ülkemizde üretimi gerçekleştirilen 8 çeşit baklagil arasında en fazla üretilen nohut (% 45), mercimek (% 38) ve kuru fasulye (% 17)'dir. Baklagil üretimi ülke geneline yayılmış olmakla beraber Güneydoğu Anadolu (% 39) üretimde ilk sırayı alırken, Batı Anadolu (% 15) ikinci, Orta Anadolu ve Akdeniz (% 12) üçüncü sıradadır.

Genel olarak kırmızı mercimek Güneydoğu Anadolu'da, yeşil mercimek, nohut, kuru fasulye Orta Anadolu ile geçit bölgelerinde, bakla ve bezelye ise Ege ve Güney Marmara'da yetişmektedir (ZMO, 2011).

Dünya baklagil üretiminden önemli pay alan ülkemiz aynı zamanda ihracatçı ülke konumundadır. Ülkemiz baklagil üretimi önemli ölçüde iç tüketime yönelik kullanılmaktadır. Bununla birlikte özellikle nohut ve mercimekte ülkemiz ihracatta ön sıralarda yer almaktadır. Ülkemizin bakliyat ihracatında genel olarak Ortadoğu ülkeleri, Batı Avrupa ülkeleri, Kuzey Avrupa ülkeleri ve Güney Asya ülkeleri ilk sıraları almaktadır. Uzun yıllar baklagil ihracatçısı olarak bilinen Türkiye'nin son yıllarda ithalatında da artışlar meydana gelmiştir. Özellikle geçmişte yok denecek kadar az olan kırmızı mercimek ithalatı Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşanan kuraklığın etkisi sonucu 2008 yılında artmış, 2009 ve 2010 yılında da devam etmiştir (ZMO, 2011).

DİYARBAKIR KURU BAKLAGİL PİYASASI

Diyarbakır ilinde baklagil ekim alanları 504 bin da'lık alanda yapılmaktadır. Baklagillerden kırmızı mercimek ilk sırada olmak üzere nohut, burçak (dane), mürdümük (dane) ve kuru fasulye ekilmektedir. Türkiye toplam kırmızı mercimek ekilen alanların % 20,2'si Diyarbakır ili tarafından karşılanmaktadır.

Tablo 3. Tarım alanları kullanımı ve Türkiye oranı¹

Ürün adı	Diyarbakır Ekilen alan(dekar)	Türkiye Ekilen alan(dekar)	% oran
Nohut	57.675	4.162.416	1,4
Mercimek (Kırmızı)	432.955	2.147.875	20,2
Fasulye (Kuru)	1.450	931.740	0,2
Toplam	492.080	7.242.031	6,8

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim Veri Tabanı, 2013.

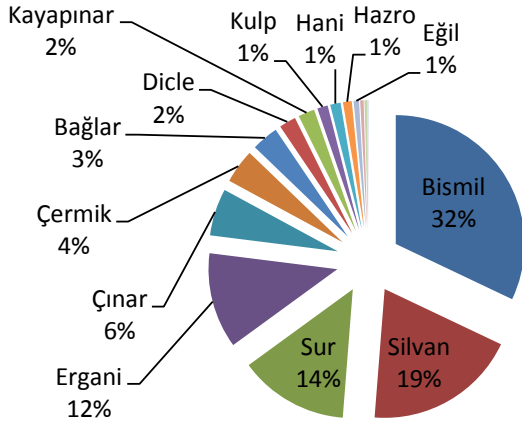
¹ 2012 yılı verileri

Diyarbakır baklagil üretiminde ilk sırada kırmızı mercimek yer almaktadır. 2012 üretim miktarlarına bakıldığında Türkiye toplam kırmızı mercimek üretim miktarının % 21,2'si Diyarbakır ilinde üretilmektedir. Bu üretim ile Türkiye'de kırmızı mercimek üretiminde Diyarbakır ikinci sırada yer almaktadır. Diyarbakır ilinde üretimi en yaygın olan baklagillerin Türkiye üretimiyle oranlanmasına bakıldığında nohut % 1,8 oranında, kuru fasulye % 0,1 oranında üretilmektedir.

Tablo 4. Kuru baklagil üretim miktarları ve Türkiye oranı¹

Ürün adı	Diyarbakır Üretim Miktarı (dekar)	Türkiye Üretim Miktarı (dekar)	% oran
Nohut	9.227	518.000	1,8
Mercimek (Kırmızı)	92.952	438.000	21,2
Fasulye (Kuru)	406	410.000	0,1
Toplam	102.585	1.366.000	7,5

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim Veri Tabanı, 2013.

¹ 2012 yılı verileri**Grafik 2. İlçelere göre kuru baklagil üretim miktarları ve Diyarbakır toplam kuru baklagil üretimine oranı (%)**

Kaynak:TÜİK, Bitkisel Üretim Veri Tabanı, 2013.

Diyarbakır baklagil üretimine ilçeler bazında bakıldığında üretimin Bismil (% 32) , Silvan (% 19) ve Sur (% 14) ilçelerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bismil ilçesinde sadece kırmızı mercimek üretimi yapılırken, Silvan ve Sur ilçelerinde kırmızı mercimek ve nohut üretimi yapılmaktadır.

Kuru fasulye üretimi Kulp (290 ton), Dicle (265 ton) ve Çüngüş (200 ton) ilçelerinde gerçekleştirilmektedir.

Ayrıca Diyarbakır ilinde burçak ve mürdümük üretimi de yapılmaktadır.

MERCİMEK PİYASASI

Dünya mercimek üretimi 2007 yılında yaşanan kuraklıktan etkilenmiş, 2008 yılında % 14,4 oranında düşüş ile 2,8 milyon tona gerilemiştir. Ancak 2008 yılında 2,8 milyon ton olan dünya mercimek üretimi, toparlanarak 2010 yılında zirve yapmış ve 5 milyon tona yaklaşmıştır. 2011 yılında yaşanan yeni bir kuraklık ve olumsuz hava koşulları ile dünya mercimek üretimi 2010 yılına göre %7,6 oranında düşüş ile 4,4 milyon tona gerilemiştir. 2012 yılında bir önceki yıla göre % 3,3 oranında artış ile 4,5 milyon tonun üzerine çıkmıştır.

Dünya mercimek üretim alanlarına bakıldığında yıldan yıla dalgalanmalar görülmekle birlikte 2010 yılında 4,4 milyon ha ile zirve yapmıştır. Dünya mercimek ihracatı 2008 yılında 1,4 milyon ton iken 2011 yılında % 44,4 oranında artış ile 2 milyon tona yaklaşmıştır. Dünya ihracat miktarı da yıldan yıla artış göstermiş 2008 yılında 1,3 milyon ton iken 2011 yılında % 43 oranında artışla 1,9 milyon tona çıkmıştır.

Tablo 5. Dünya Mercimek bilgileri

	2008	2009	2010	2011	2012
Üretim (Ton)	2.830.485	3.912.641	4.771.457	4.406.052	4.511.850
Ekilen Alan (Ha)	3.314.440	3.689.463	4.365.278	4.172.135	4.249.725
İhracat (Ton)	1.360.250	1.807.257	1.993.725	1.963.981	*
İthalat (Ton)	1.340.262	1.680.803	1.875.929	1.918.223	*

Kaynak: FAOSTAT, 2013.

* 2012 yılı ticaret verileri henüz yayınlanmamıştır.

Dünya mercimek ekim alanlarında önemli derecede artış olmasına rağmen, hastalıklara dayanıklı çeşitlerin ıslahı ve bunların kullanılması ve makineli hasada geçişler sonucu dünya mercimek verimi de son 40 yılda %102,9 oranında artış göstermiştir. Avustralya'da mercimek ekilen alanlar 2008 yılından bu yana % 77 oranında artış göstermişken verim % 308 oranında artmıştır. Ülkeler bazında dünya mercimek verimine bakıldığında ilk sırayı 2237 kg/ha ile Avustralya almaktadır. Çin 2164 kg/ha ile ikinci, Türkiye 1844 kg/ha ile üçüncü sırada yer almaktadır. Dünya mercimek verim ortalaması 2012 yılında 1071 kg/ha olmuştur.

Ülkemizde mercimekteki verim artışında; makineli hasada geçilmesi ve bölgelere özgü yüksek verimli, hastalıklara karşı dayanıklı çeşitlerin ıslah edilmesinin önemli rolü olmuştur. Böylelikle 2008 yılında 669 kg/ha olan Türkiye mercimek verimi 2012 yılında 1844 kg/ha'ya yükselmiştir.

Tablo 6. Ülkeler bazında dünya mercimek verimi¹ (Kg/ha)

Sıra No	Ülke	2008	2009	2010	2011	2012
1	Avustralya	549	1375	986	1735	2237
2	Çin	2.190	1.935	2.000	2.500	2.164
3	Türkiye	669	1.437	1.909	1.889	1.844
4	Lübnan	1.000	1.993	1.687	1.761	1.833
5	Mısır	2.028	1.853	1.578	1.693	1.636
6	Kanada	1.490	1.568	1.458	1.534	1.509
7	Malavi	961	1.164	1.060	1.485	1.458
8	Irak	1.319	1.504	1.520	1.398	1.400
9	Amerika	1.028	1.613	1.530	1.290	1.321
10	Meksika	984	982	697	1.206	1.297
	Dünya	853	1.059	1.092	1.056	1.071

Kaynak:FAO STAT, Üretim İstatistikleri, 2013.

¹ Veriler 2012 yılına göre sıralanmıştır

Dünya'da çeşitli ülkelerde mercimek üretimi yapılmaktadır. Dünyada 2012 yılında 1,6 milyon ha ile en çok ekim alanına sahip olan ülke Hindistan'dır. Onu 990 bin ha ile Kanada ve 238 bin ha ile Türkiye takip etmektedir. Dünya mercimek üretiminin yarısı Kanada (% 33,9) ve Hindistan (% 21,2)'da gerçekleştirilmektedir. 2011 yılına göre Kanada mercimek üretiminde % 2,5 oranında düşüş meydana gelmiş ve 1,49 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Hindistan, Avustralya ve Türkiye mercimek üretimlerinde artış meydana gelmiş ve 2012 yılında Hindistan 950 bin ton, Avustralya 463 bin ton ve Türkiye 438 bin ton üretim gerçekleştirmiştir.

Tablo 7. Önemli üretici ülkelere göre dünyada mercimek ekiliş ve üretim miktarı¹

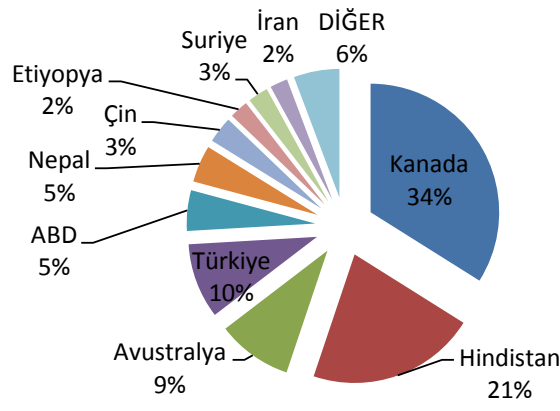
EKİM ALANI (HA)					ÜRETİM (TON)				
	Ülke	2011	2012	Toplam içindeki % payı		Ülke	2011	2012	Toplam içindeki % payı
1	Hindistan	1.597.400	1.600.000	38,1	1	Kanada	1.531.900	1.493.620	33,9
2	Kanada	998.400	989.800	23,7	2	Hindistan	943.800	950.000	21,2
3	Türkiye	214.847	237.478	5,4	3	Avustralya	379.659	463.000	9,4
4	Nepal	207.591	207.630	4,9	4	Türkiye	405.952	438.000	9,5
5	Avustralya	218.763	207.000	5,1	5	Amerika	214.640	240.490	5,1
6	Amerika	166.300	182.110	4,2	6	Nepal	206.869	208.201	4,7
7	İran	175.250	178.000	4,2	7	Çin	150.000	145.000	3,3
8	Suriye	139.903	145.000	3,4	8	Etiyopya	80.952	128.009	2,3
9	Etiyopya	77.334	109.895	2,2	9	Suriye	112.470	115.000	2,6
10	Bangladeş	82.969	85.000	2,0	10	İran	98.516	100.000	2,2
	Diğer	294.827	275.372	6,8		Diğer	281.294	230.530	5,7
	Dünya	4.173.614	4.217.285	100,0		Dünya	4.406.052	4.511.850	100,0

Kaynak:FAO STAT, Üretim İstatistikleri, 2013

¹ Veriler 2012 yılına göre sıralanmıştır

Dünya toplam mercimek ekilen alanlara bakıldığında 2008 yılından bu yana sadece 2011 yılındaki kuraklık döneminde azalma görülmüş, diğer yıllarda üretim kademeli olarak artmıştır. 2011 yılında 4,2 milyon ha olan dünya mercimek ekim alanı 2012 yılında 4,2 milyon ha'ya yükselmiştir. Dünya toplam mercimek üretim miktarında da aynı seyir izlenmiş ve 2011 yılında 4,4 milyon ton olan üretim, 2012 yılında 4,5 milyon tona yükselmiştir.

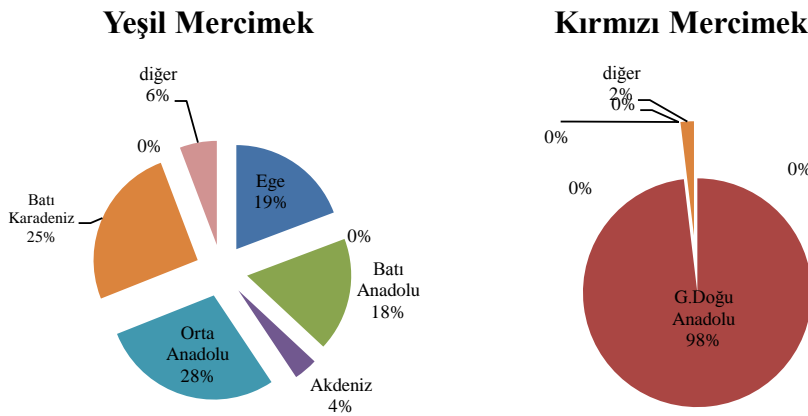

Grafik 3. Üretici ülkelerin mercimek üretimindeki payları (%)

Dünyanın çeşitli yerlerinde üretimi gerçekleştirilen mercimek yoğun olarak Kanada ve Hindistan'da üretilmektedir. Bu iki ülke üretimin % 50'sinden fazlasına sahiptir.

Dünya mercimek üretiminin % 34'ü Kanada da gerçekleştirilirken, % 21'i Hindistan ve % 10'u Türkiye'de üretilmektedir.

TÜRKİYE MERCİMEK PİYASASI

Grafik 4. Türkiye mercimek alanları (%)

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim Veri Tabanı, 2013

Türkiye mercimek alanlarına bakıldığında yeşil mercimekte % 28 ile Orta Anadolu Bölgesi ilk sırada yer almaktadır. Batı Karadeniz % 25, Ege % 19, Batı Anadolu % 18 ve Akdeniz Bölgesi % 4 oranındadır.

Kırmızı mercimek üretiminin % 98'i Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yapılmaktadır.

Mercimek üretiminde son 10 yıllık dönemde iniş ve çıkışlar yaşanmıştır. 2002 yılında mercimek üretimi 565 bin ton iken 2004 yılında üretim düşüşe geçerek 540 bin ton olmuştur. 2005 yılından sonra üretim yeniden yükselişe geçmiş ve 2006 yılında son 10 yılın üretiminin zirve yaptığı 2002 yılından sadece 27 bin ton aşağısı ile 623 bin tona çıkmıştır. Ancak kuraklığın yaşandığı 2007 yılından sonra üretim son 25 yılın en düşük miktarına 131 bin tona gerilemiştir. 2010 yılında üretim yeniden yükselişe geçerek bir önceki yıla göre % 48 oranındaki artış ile 447 bin tona yükselmiştir. 2011 yılında ise mercimek üretimi 406 bin tona gerilemiştir.

Mercimekte kişi başı tüketim 2011/2012 pazarlama yılı (PY) itibarıyla 5 kg olmuştur. Mercimekte yeterlilik derecesi % 164'tür. İhracatımız yıldan yıla artmakla beraber 2011/2012 PY'nda 225 bin tona kadar çıkmıştır.

Tablo 8. Mercimek ürün denge tablosu¹⁻²

	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/2012
Üretim (Ton)	131.188	302.181	447.400	405.952
Ekilen alan (ha)	318.675	214.931	234.492	214.848
Verim (kg/da)²	67	144	191	189
Üretim kayıpları (Ton)	3411	7856	11.632	10.555
ARZ				
Kullanılabilir üretim (Ton)	127.777	294.325	435.768	395.397
İthalat (Ton)	239.367	226.583	247.918	234.312
KULLANIM				
Tüketim (Ton)	233.920	348.104	461.197	376.491
Tohumluk kullanım (Ton)	25.494	17.194	18.759	17.188
Kayıplar (Ton)	6.652	9.367	12.307	10.094
İhracat (Ton)	101.079	146.242	191.422	225.936
Kişi başına tüketim (kg)	3	5	6	5
Yeterlilik derecesi (%)	111	134	150	164

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim Veri Tabanı, 2013

¹ Hesaplamalar yazar tarafından kırmızı ve yeşil mercimek toplamına göre yapılmıştır

² Verim, kırmızı ve yeşil mercimeğin ağırlıklı üretim ortalamaları üzerinden hesaplanmıştır

Sorumluluk alanımızdaki illerin mercimek üretim verilerine bakıldığında üretimin (152 bin ton) % 43'ünü Şanlıurfa ilinin gerçekleştirdiği görülür. Hakkari ve Malatya illeri hariç diğer tüm illerde kırmızı mercimek üretimi yapılmaktadır. Diyarbakır ili 93 bin ton (% 22,9) ile üretimde ikinci sırada yer almaktadır. Verimlere bakıldığında yeşil mercimekte Malatya ilinin (266 kg/da) , kırmızı mercimekte Diyarbakır ilinin (% 215 kg/da) ilk sırada olduğu görülür. Şanlıurfa, Elazığ ve Siirt illerinin kırmızı mercimek veriminde (191 kg/da) Türkiye ortalamasının altında kaldığı görülmektedir.

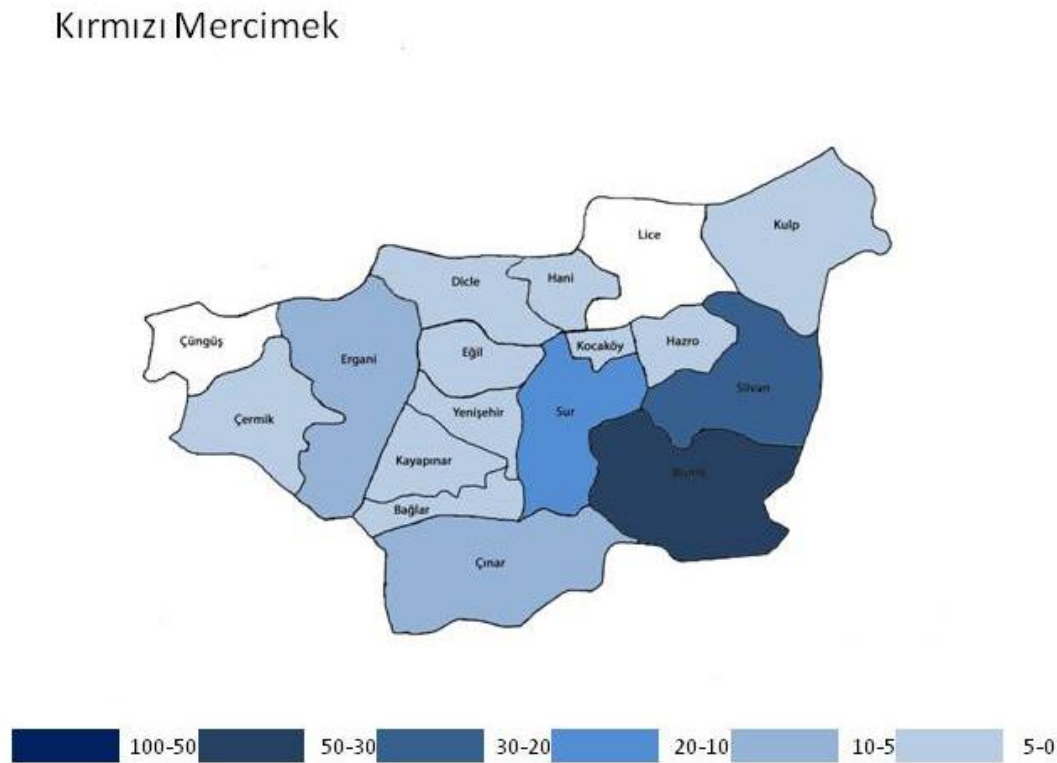
Tablo 9. Sorumluluk alanımıza giren 11 İl'in mercimek verileri

2011/2012 Pazarlama Yılı	MERCİMEK		
	Ekilen alan (dekar)	Üretim (ton)	Verim (kg/da)
Şanlıurfa	814.320	151.692	186
Diyarbakır	432.955	92.952	215
Mardin	337.269	65.613	195
Adıyaman	126.152	24.870	197
Batman	95.396	19.629	206
Siirt	81.917	14.331	175
Malatya	4.491	556	266
Elazığ	1.710	199	116
Hakkari	250	58	232
Bitlis	0	0	0
Şırnak	0	0	0

Kaynak: TÜİK Bitkisel Üretim Veri Tabanı, 2013

Diyarbakır ilinin 2012/2013 PY'ndaki kırmızı mercimek üretiminin (93 bin ton) yarısından fazlası Bismil (% 35,4) ve Silvan (% 20,4) ilçeleri tarafından yapılmaktadır. Sur ilçesi % 14,6 üretim oranıyla ilçeler arasında üretimde üçüncü sırada yer almaktadır. Kırmızı mercimek üretimi Diyarbakır ilçelerinde yoğunlukla yapılmakla birlikte Lice ve Çüngüş ilçelerinde üretim yapılmamaktadır.

Şekil 1. Diyarbakır İli İlçelerindeki kırmızı mercimek üretimi (bin ton)

Kaynak: TÜİK Bitkisel Üretim Veri Tabanı, 2013

Mercimek fiyatlarında yıllar itibarıyla düzensiz bir seyir olduğu görülmektedir. Bunun en önemli nedeni baklagillerde herhangi bir örgütlenme yapısı olmadığı için üreticilerin fiyat konusunda belirleyici olamamasıdır. Ürün fiyatları da piyasadaki ürün azlığı ya da fazlalığına göre değişmekte, üretici de baklagil üretimi konusundaki kararını o yılki fiyat durumuna göre vermektedir (ZMO, 2011). Dünya fiyatlarının yurtiçi piyasa fiyatlarının altında seyretmesi sebebiyle ithalat cazip hale gelmektedir. Böylelikle baklagillerden gelir elde edemeyen üreticiler daha karlı olan, kolay Pazar bulabildiği ve en önemlisi gelir elde edebildiği tahıllar gibi başka ürünleri tercih etmektedir.

Tablo 10. Üretici fiyatları-tmo fiyatı-borsa fiyatı-dünya fiyat değişim tablosu (TL/Kg)

Yıllar	ÜFE	ÇEGF ¹	Borsa Fiyatı ²	Dünya Fiyatı ³
2008/2009	1,82	1,39	1,85	1,11
2009/2010	1,91	2,00	1,74	1,42
2010/2011	1,38	1,48	1,37	1,34
2011/2012	1,88	1,28	1,17	1,40
2012/2013	2,03	1,28	1,10	*

¹ Çiftçi Eline Geçen Fiyatlar Diyarbakır İline göre esas alınmıştır.

² Gaziantep Ticaret Borsası kırmızı kabuklu mercimek satış fiyatıdır.

³ FAO dünya fiyatlarıdır. Dönüşümler Merkez Bankası \$ kuru üzerinden yapılmıştır.

* FAO 2012 fiyatları açıklanmamıştır.

Tablo 11. GAP Uluslararası Tarımsal Araştırma Ve Eğitim Merkezi Müdürlüğü Tarafından Geliştirilen Çeşitler

GAP Uluslararası Tarımsal Araştırma Ve Eğitim Merkezi Müdürlüğünce yapılan ıslah çalışmaları sonucu elde edilen önemli çeşitlere ilişkin bilgiler aşağıdadır

TİGRİS	
Tescil Yılı	2013
Morfolojik Özellikler	-Bitki Boyu : 21-31 cm -İlk Bakla Yüksekliği : 9-15 cm -Bitki Büyüme Şekli : Dik -Çiçeklenme Gün Sayısı : 130-150 gün -Fizyolojik Olum Gün Sayısı : 178 gün
Dane Özellikleri ve Kalite	-1000 Tane Ağırlığı : 25,3-37,3 g -Kotiledon Rengi : Kırmızı -Tane Kabuk Rengi : Pembe -Büyüme Tabiatı : Kışlık
Teknolojik Özellikleri	-Su Alma Kapasitesi(g/tane) : 0,02-0,03 -Şişme Kapasitesi (ml/tane) : 0,022-0,024 -Su Alma İndeksi (%) : 0,73-0,82 -Şişme İndeksi (%) : 1,71-2,10 -Elek Değerleri (%) : 4,5 mm'likte 68,7 :4 mm'likte 29,5
Tarımsal Özellikleri	Tescil Denemelerindeki; Ortalama Verim Potansiyeli : 159-280 kg/da
Hastalık Durumu	Tescil denemeleri süresince hastalık görülmemiştir.

Kaynak: GAP UTAEM, 2013

NOHUT PİYASASI

Dünya nohut üretimi hem 2007 yılındaki kuraklıktan hem de ekim alanlarının azalmasından etkilenmiş ve 2008 yılındaki % 11,8 oranında düşüş ile 8,6 milyon tona gerilemiştir. 2009 yılında artan ekim alanları ve verim ile son 10 yılın rekor üretim seviyesi (10.5 milyon ton) yakalanmıştır. 2010-2012 yılları arasında üretim artan bir ivme ile devam etmiştir. 2011 yılında son 50 yılın rekor üretimi gerçekleştirilerek bir önceki yıla göre % 5 oranında artış ile 11,6 milyon ton nohut üretimi yapılmıştır. 2012 yılında ise % 2,6 oranında düşüş ile 11,3 milyon ton üretim yapılmıştır.

Dünya nohut ekilen alanlara bakıldığında iniş ve çıkışlar yaşandığı görülmüş, özellikle 2008 yılından sonra yukarı yönlü ivmeye sahip olmuştur. 2009 yılında bir önceki yıla göre % 4,1 oranında artış ile 11,5 milyon ha'ya 2010 yılında ise % 4 oranında artış ile yaklaşık 12 milyon ha'ya çıkmıştır. 2011 yılında ise son 50 yılın en yüksek ekim alanı miktarı olan 12,2 milyon ha'nın % 8 üzerinde artışla 13,2 milyon ha'lık alana yükselmiş ve yeni bir rekor seviye belirlenmiştir.

Tablo 12. Dünya Nohut bilgileri

	2008	2009	2010	2011	2012
Üretim (Ton)	8.599.928	10.450.847	11.001.840	11.609.723	11.327.455
Ekilen Alan (Ha)	11.064.843	11.515.179	11.974.366	13.182.519	12.168.379
İhracat (Ton)	1.360.250	1.807.257	1.993.725	1.963.981	*
İthalat (Ton)	1.340.262	1.680.803	1.875.929	1.918.223	*

Kaynak: FAOSTAT, 2013

* 2012 yılı ticaret verileri henüz yayınlanmamıştır.

Dünya nohut ekim alanlarında dalgalanmalar yaşanmasına rağmen asıl verimi etkileyen etkenlerin başında hastalıklar, iklim uygunluğu, makineli hasat ve teknolojik gelişmelerin takibi vb. gelmektedir. Tüm bunların ışığında dünya nohut verimi son 50 yılda % 43,5 oranında artış göstermiştir. Ülkeler bazında dünya nohut veriminde 2012 yılı verilerine göre İsrail 6044 kg/ha ile en yakın takipçisi olan Çin'den (3824 kg/ha) % 58 oranında yüksek verime sahiptir. Üçüncü en yüksek verime sahip olan ülke 3750 kg/ha ile Moldova'dır.

Ülkemiz dünya nohut verimi sıralamasında 1998 kg/ha ile 27. sırada gelmektedir. Yıldan yıla dalgalanmalar meydana gelmekle birlikte 2012 yılı verilerine göre dünya ortalama nohut verimi 931 kg/ha'dır.

Tablo 13. Ülkeler bazında dünya nohut verimi¹ (Hg/ha)

Sıra No	Ülke	2008	2009	2010	2011	2012
1	İsrail	2.057	4.102	3.841	3.508	6.044
2	Çin	4.000	3.200	2.833	4.000	3.824
3	Moldova	2.500	2.500	3.000	3.250	3.750
4	Kıbrıs	2.500	1.403	1.592	1.127	3.349
5	Yemen	2.696	2.696	3.005	3.166	3.082
6	Ürdün	1.594	2.209	1.766	2.468	2.823
7	Bosna Hersek	2.667	2.802	2.667	2.441	2.438
8	Mısır	2.124	2.114	1.946	1.995	2.000
9	Kanada	1.580	1.873	1.668	1.827	1.998
27	Türkiye	1.065	1.237	1.189	1.092	1.285
	Dünya	777	908	919	881	931

Kaynak: FAOSTAT, Üretim İstatistikleri, 2013.

¹ Veriler 2012 yılına göre sıralanmıştır.

Dünyada çeşitli ülkelerde nohut tarımı yapılmakla birlikte Asya'da yoğunluktadır. Özellikle Hindistan dünya nohut üretiminin % 70'ine yakını 7,7 milyon ton ile tek başına sağlamaktadır. Avustralya 673 bin ton üretim ile (% 5,2 pay) ikinci sırada yer almaktadır. Ülkemiz dünya nohut ekim alanları sıralamasında 416 bin ha ile 5. sırada yer alırken, dünya üretiminde 535 bin ton ile 3. sıradadır.

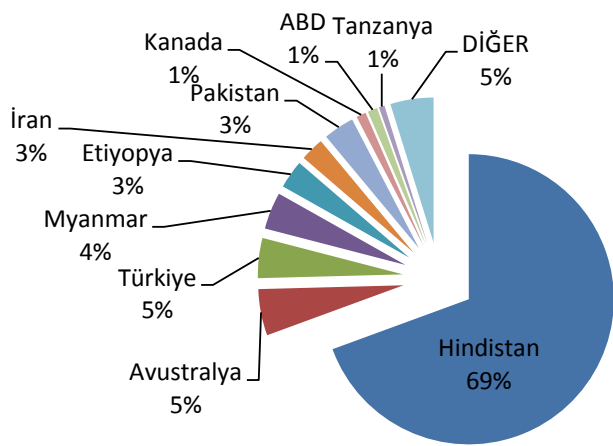
Tablo 14. Önemli üretici ülkelere göre dünyada nohut ekiliş ve üretim miktarı¹

EKİM ALANI (HA)					ÜRETİM (TON)				
	Ülke	2011	2012	Toplam içindeki % payı		Ülke	2011	2012	Toplam içindeki % payı
1	Hindistan	9.190.000	8.320.000	69,1	1	Hindistan	8.220.000	7.700.000	69,4
2	Pakistan	1.053.800	1.055.000	8,3	2	Avustralya	513.338	673.371	5,2
3	İran	562.375	565.000	4,4	3	Türkiye	487.477	535.000	4,5
4	Avustralya	653.142	456.070	4,4	4	Myanmar	473.102	473.102	4,1
5	Türkiye	446.413	416.242	3,4	5	Etiyopya	322.839	400.207	3,2
6	Myanmar	333.052	333.052	2,6	6	İran	290.243	315.000	2,6
7	Etiyopya	208.389	231.298	1,7	7	Pakistan	496.000	291.000	3,4
8	Malavi	111.880	115.000	0,9	8	Kanada	90.800	157.280	1,1
9	Amerika	54.430	83.487	0,5	9	Amerika	99.881	150.638	1,1
10	Kanada	49.700	78.700	0,5	10	Tanzanya	71.182	74.000	0,6
	Diğer	519.338	514.530	4,1		Diğer	544.861	557.857	4,8
	Dünya	13.182.519	12.168.379	100,0		Dünya	11.609.723	11.327.455	100,0

Kaynak:FAOSTAT, Üretim İstatistikleri, 2013

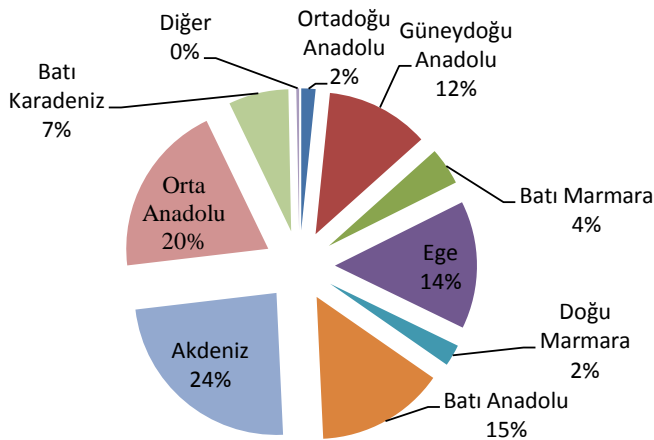
¹ Veriler 2012 yılına göre sıralanmıştır.

Dünya toplam nohut alanlarına bakıldığında Hindistan üretimdeki % 70'lik payını nohut ekilen alanlarda da göstererek birinci sırada yer almaktadır. Hindistan'daki nohut ekilen alanlar yıldan yıla artış göstermekle birlikte 2011 yılında rekor seviyeye ulaşarak 9,2 milyon ha'a yükselmiştir. Ancak 2012 yılındaki ekilen alanlar bir önceki yıla göre % 9,5 oranında azalma meydana gelerek 8,3 milyon ha'a gerilemiştir.

Grafik 5. Üretici ülkelerin nohut üretimindeki payları (%)

Dünyanın çeşitli yerlerinde yetiştiriciliğinin yapılmasının yanında dünya toplam nohut üretiminin % 69' u Hindistan'da gerçekleştirilmektedir. İkinci sırayı % 5 oranındaki paylarıyla Avustralya ve Türkiye paylaşmaktadır. Ardından % 4 oranı ile Myanmar gelmektedir.

TÜRKİYE NOHUT PİYASASI

Grafik 6. Türkiye nohut alanları (%)

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim Veri Tabanı, 2013

Türkiye nohut üretim alanlarına bakıldığında ilk sırayı % 24 ile Akdeniz Bölgesinin aldığı görülür. % 20 oranı ile Orta Anadolu Bölgesi üretim sıralamasında ikinciyken, Batı Anadolu % 15 ile üçüncüdür.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi üretim sıralamasında 61 bin ton ile beşinci sırada yer almaktadır.

Nohut ekilen alanlarda dalgalanmalar da dahil olmakla birlikte 1980lerin sonundan başlayarak azalan bir ivme hakim olmuştur. 1989'da 8,2 milyon ha olan nohut ekilen alanlar, yaklaşık % 50'ye yakın bir azalma ile 4,2 milyon ha'a gerilemiştir. Türkiye toplam nohut üretiminde de dalgalanmalar 1990ların başından başlayarak günümüze kadar azalan bir ivme ile gerilemiştir. Nohut üretiminin son 25 yılda en yüksek miktarı 1990 yılında 860 bin ton ile gerçekleşirken, en düşük miktarı ise 2011 yılında 488 bin ton ile gerçekleşmiştir. 2012 yılında Türkiye toplam nohut üretimi bir önceki yıla göre % 6,3 oranındaki artış ile 518 bin ton ile 2008 yılındaki seviyesine çıkmıştır.

Nohutta kişi başı tüketim, 2011/2012 PY'nda 5 kg olmuştur. Yeterlilik derecesi ise yıldan yıla azalmakla beraber 2011/2012 PY'nda % 102 olmuştur. Nohut ihracatımız yıldan yıla düşmüştür. 2008/2009 PY'nda 114,3 bin ton olan nohut ihracatımız 2011/2012 PY'nda % 74,1 oranında azalmayla 26,6 bin tona gerilemiştir. İhracatın tersi ivme ile ithalat 2008/2009 PY'nda 3,4 bin ton iken 2011/2012 PY'nda 21,7 bin tona yükselmiştir.

Tablo 15. Nohut ürün denge tablosu¹

	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/2012
Üretim (Ton)	518.026	562.564	530.634	487.477
Ekilen alan (ha)	505.165	45.5934	455.690	446.413
Verim (kg/da)	103	123	116	109
Üretim kayıpları (Ton)	6.734	7.313	6.898	6.337
ARZ				
Kullanılabilir üretim (Ton)	511.292	555.251	523.736	481.140
İthalat (Ton)	3.398	6.796	6.436	21.737
KULLANIM				
Tüketim (Ton)	329.812	403.292	407.258	407.905
Tohumluk kullanım (Ton)	60.620	54.712	54.683	53.570
Kayıplar (Ton)	10.011	11.744	11.845	11.833
İhracat (Ton)	114.247	92.299	56.386	29.570
Kişi başına tüketim (kg)	5	5,56	6	5
Yeterlilik derecesi (%)	128	118,2	111	102

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim Veri Tabanı, 2013.

¹ Veriler yazar tarafından hesaplanmıştır.

Sorumluluk alanımızdaki illerin nohut üretim miktarlarına bakıldığında, iller arasındaki toplam üretimin (46 bin ton) % 45,5'ini Adıyaman ilinin gerçekleştirdiği görülür. Adıyaman ili aynı zamanda Türkiye nohut üretiminde iller arasında 9.sırada yer almaktadır. Sorumluluk alanımızdaki iller bazında üretimde ikinci sırayı Diyarbakır ili 9,3 bin ton ile, üçüncü sırayı Mardin ili 8,2 bin ton ile almaktadır. Hakkari ilinde 6 ton nohut üretimi yapılırken Şırnak ilinde nohut üretimi yapılmamaktadır. Verim bakımından incelendiğinde iller arasında Türkiye nohut verimi ortalamasının (124 kg/da) altında kalan iller; Malatya (117 kg/da), Elazığ (87 kg/da), Şanlıurfa (98 kg/da) ve Bitlis (87 kg/da)'tir. İller arasındaki en yüksek verim ortalamasına ise 240 kg/da ile Hakkari ili sahiptir.

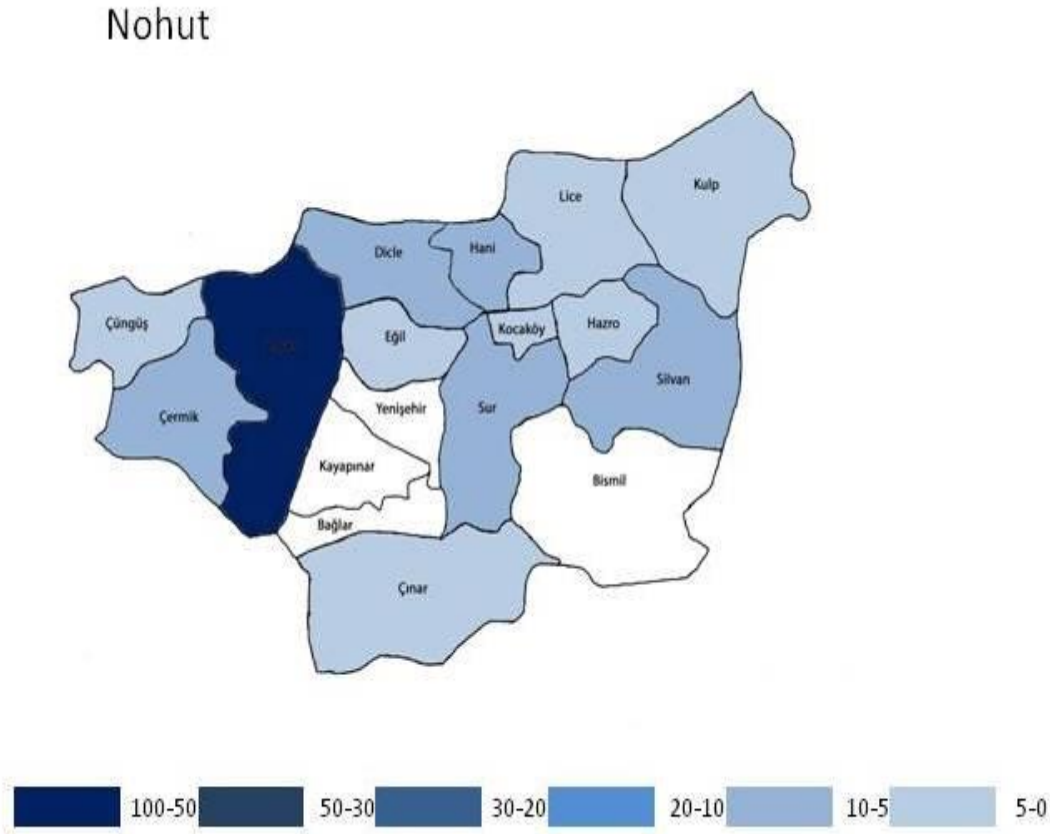
Tablo 16. Sorumluluk alanımıza giren 11 İl'in nohut verileri

2011/2012 Pazarlama Yılı	Ekilen alan (dekar)	NOHUT	
		Üretim (ton)	Verim (kg/da)
Adıyaman	129.280	20.818	161
Diyarbakır	57.675	9.227	160
Mardin	58.100	8.188	145
Malatya	35.556	4.150	117
Elazığ	15.375	1.336	87
Şanlıurfa	10.970	1.077	98
Siirt	3.700	470	127
Batman	2.043	304	149
Bitlis	1.820	158	87
Hakkari	30	6	240
Şırnak	-	-	-

Kaynak: TÜİK Bitkisel Üretim Veri Tabanı, 2013.

Diyarbakır ilinin 2012/2013 PY'ndaki nohut üretimi Türkiye üretiminin % 1,2'si yani 9,3 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Diyarbakır ili ilçeleri üretimine bakıldığında ilk sırada üretimin yarısından fazlasını (% 52,0) sağlayan Ergani ilçesi gelmektedir. Daha sonra 900 ton üretim ile (% 9,8) Çermik, üçüncü sırada ise 863 ton ile (% 9,4) Dicle ilçesi gelmiştir. Ancak Yenişehir, Kayapınar, Bağlar gibi merkez ilçeler ve Bismil de nohut üretimi yapılmamaktadır.

Şekil 2. Diyarbakır İli İlçelerindeki nohut üretimi (bin ton)

Kaynak: TÜİK Bitkisel Üretim Veri Tabanı, 2013

Baklagillerde herhangi bir örgütlenmenin bulunmaması, iklimsel olumsuzlukların yaşanması, üreticinin daha karlı ürüne geçme istekleri nohut fiyatlarını düzensiz bir yapıya sevk etmektedir. ÇEGF'lar ÜFE'nin oldukça altında seyretmekte, üreticiler ürettikleri üründen kar elde edemeyince daha karlı olan ürünlere yönelmekte, nohut ekilen alanlar azalmakta dolayısıyla üretim düşmektedir. Düşen üretim ile azalan stoklar ürün fiyatlarının borsada yükselmesine sebep olmaktadır. Ticaret borsalarında oluşan nohut fiyatları dünya fiyatlarının oldukça üstünde seyretmekte, bu seyir de ithalatı tetiklemektedir. 2012/2013 PY'nda oluşan ÜFE 1,96 TL/kg iken ÇEGF 1,530TL/kg, oluşan borsa fiyatı 1,87 TL/kg'dır.

Tablo 17. Üretici fiyatları-tmo fiyatı-borsa fiyatı-dünya fiyat değişim tablosu¹ (TL/Kg)

Yıllar	ÜFE	ÇEGF ²	Borsa Fiyatı ³	Dünya Fiyatı ⁴
2008/2009	1,93	1,29	1,08	1,07
2009/2010	1,94	1,49	1,20	0,86
2010/2011	1,96	1,28	1,55	0,90
2011/2012	1,97	1,32	2,48	1,17
2012/2013	1,96	1,53	1,87	*

1 yılı ve aylar itibarıyla ortalama fiyatlardır.

2 Çiftçi Eline Geçen Fiyatlar Diyarbakır İline göre esas alınmıştır.

3 Mersin Ticaret Borsası doğal nohut satış fiyatıdır.

4 FAO dünya fiyatlarıdır Dönüşümler Merkez Bankası \$ kuru üzerinden yapılmıştır.

* FAO 2012 fiyatları açıklanmamıştır.

Tablo 18. GAP Uluslararası Tarımsal Araştırma Ve Eğitim Merkezi Müdürlüğü Tarafından Geliştirilen Çeşitler

GAP Uluslararası Tarımsal Araştırma Ve Eğitim Merkezi Müdürlüğünce yapılan ıslah çalışmaları sonucu elde edilen önemli çeşitlere ilişkin bilgiler aşağıdadır

ARDA	
Tescil Yılı	2013
Morfolojik Özellikler	-Bitki Boyu: 64-85 cm -İlk Bakla Yüksekliği: 33-37 cm -Bitkide Bakla Sayısı: 19-28 adet -Baklada Tane Sayısı: 1,07 adet -Bitki Büyüme Şekli: Dik -Çiçeklenme Gün Sayısı: 90-103 (Kışlık ekim) -Fizyolojik Olum Gün Sayısı: 163-182 (Kışlık ekim)
Dane Özellikleri ve Kalite	34.1- 40.7
Teknolojik Özellikleri	-Su Alma Kapasitesi(g/tane): 0.36-0.38 -Su Alma İndeksi (%): 0.93-1. -Şişme Kapasitesi (ml/tane): 0.32-0.33 -Şişme İndeksi (%): 2.00-2.07 -Elek Değerleri (%): 9 mm'likte 10.0-14.5 8 mm'likte 45.4-56.5 -Pişme süresi (dakika): 40-52
Tarımsal Özellikleri	Optimum şartlarda ortalama verim 250 kg/da civarında olup verim potansiyeli 350 kg/da'a kadar çıkabilmektedir.
Hastalık Durumu	Solgunluk ve Antraknoz Hastalığına toleranslı

Kaynak: GAP UTAEM, 2013

KAYNAKLAR

FAOSTAT, 2013 Üretim İstatistikleri

http://faostat3.fao.org/faostat-gateway/go/to/download/Q/*E

TÜİK, 2013a. Tarım İstatistikleri (Bitkisel Üretim İstatistikleri Veri Tabanı)

<http://tuikapp.tuik.gov.tr/bitkiselapp/bitkisel.zul>

ZMO 2011.

http://www.ubk.org.tr/ziraat_rapor.pdf

TÜİK, 2013b. Üretici Fiyatları Endeksi Veri Tabanı

<http://tuikapp.tuik.gov.tr/ufedagitimapp/>

Hazırlayanlar

Fatoş ÇETİN

Erdal KARADENİZ

Adres :Silvan Yolu 9. Km PK.72 21110 DİYARBAKIR

Telefon (Müdür):+90 412 326 13 18

Telefon (Santral):+90 412 326 13 23-40 (2 Hat)

Fax:+90 412 326 13 24

Web Sayfamız :www.gaputaem.gov.tr